

“SAODAT SOHILI” QISSASINING OBRAZ POETIKASI

Adilova Fanuza Shodiyor qizi

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO‘TAU tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10341038>

Annotatsiya. Mazur maqolada zamonaviy o‘zbek adabiyoti yirik namoyandalaridan biri Xayriddin Sultonovning “Saodat sohili” qissasida hayot hodisalari qay tarzda badiiy aks ettirilishi to‘g‘risida mulohaza yuritiladi. Adib ushbu asari orqali hayot voqeligi, tarixiy haqiqat, insonning murakkab ichki kechinmalari ta’sirchan tarzda badiiy aks ettirilishi, voqelikka yuksak insonparvarlik nuqtayi nazaridan qaralishi to‘g‘risida fikr bildiradi.

Kalit so‘zlar: Bobur, qissa, badiiy obraz, syujet.

POETICS OF THE IMAGE OF THE STORY "SAODAT SOHILI"

Abstract. In this article, one of the great figures of modern Uzbek literature, Khayriddin Sultanov, discusses how the events of life are artistically reflected in the story "Saodat Sahil" by Khayriddin Sultanov. Through this work, Adib expresses an opinion about the reality of life, historical truth, the impressive artistic reflection of the complex inner experiences of a person, and the view of reality from the point of view of high humanity.

Key words: Babur, story, artistic image, plot.

ПОЭТИКА ОБРАЗА РАССКАЗА «САОДАТ САХИЛИ»

Аннотация. В данной статье один из крупнейших деятелей современной узбекской литературы Хайридин Султанов рассматривает, как события жизни художественно отражены в повести Хайридина Султанова «Саодат Сохили». Через это произведение Адиб выражает мнение о реальности жизни, исторической правде, впечатляющем художественном отражении сложных внутренних переживаний человека, взгляде на действительность с точки зрения высокой человечности.

Ключевые слова: Бабура, рассказ, художественный образ, сюжет.

Xayriddin Sultonov Boburning hayoti va ijodiga qiziqish paydo bo‘lishi haqida bunday deydi: “O‘n to‘rt yoshlarimda ilk bor bu nuroniylarning tasviri chekilgan suvratni ko‘rdim. O‘lis qishloq maktabi, qahraton qishning dilgir kunlari, adabiyot xonasi devoriga osilgan muhtasham portret va undan muloyim tabassum ila boqib turgan, shohona sallasiga ukpar jig‘a qadalgan ulug‘ sifat insonning bori-borlig‘i murg‘ak tasavvurimga shu qadar teran o‘rnashdik, dars paytida ham, tanaffus chog‘lari ham uning mardona chehrasidan ko‘z uzolmas edim. Bu nurli qiyofa mujassam shijoat, mujassam iztirob bo‘lib tuyular, suvrat ostidagi “Tole‘ yo‘qi jonimg‘a balolig‘ bo‘ldi, Har ishniki ayladim xatolig‘ bo‘ldi, O‘z yerni qo‘yib Hind sori yuzlandim, Yo Rab, netayin, ne yuz qarolig‘ bo‘ldi” degan sodda, hazin misralar bir o‘qishdayoq yod bo‘lib ketgan, shu satrlarni ko‘cha-ko‘yda ham, dala-dashtda ham takrorlab yurar edim. Ularning ma‘yus ma‘nosi, shikasta ohangi dilimga qattiq ta’sir qilar, o‘z-o‘zidan yig‘lagim, uzoq bir joylarga bosh olib ketgim kellar edi. Shu yo‘sinda Bobur Mirzoning mardlik va muruvvatda, zakovat va matonatda tengsiz shaxsiyatiga maftun bo‘lib qoldim. Men uni otamday, onamday, farzandimday yaxshi ko‘rib qoldim”

“Saodat sohili” – Xayriddin Sultonovning birinchi yirik asari. Bu qissa jozibador badiiy tilda yozilgan, qahramonlar holati, ichki kechinmasini ta’sirchan gavdalandirgani bois darhol

o'quvchilar e'tiborini tortdi. Ushbu qissa tili tarixiy mavzudagi eng yaxshi asarlarga xos jihatlar yorqin aks etgan. Unda tarixiy muhit, voqealar kechayotgan manzil-makonlar manzarasi jozibador tasvirlangan. Qahramonlarning dialog, monologlarida ham tarix nafasi yaqqol seziladi. Qissa Hindistonga, Bobur huzuriga borish maqsadida yo'lga chiqqan Hofiz Ko'ykiy va usta Binoqulning boshidan kechirganlari tasviri bilan boshlanadi. Binoqul Bobur bilan birga Hindistonga kelgan otasini daraklab, Hofiz Ko'ykiy bilan birga yo'lga chiqadi. Ammo yo'lda ular ketayotgan karvonni qaroqchilar talaydi. Qochayotib Binoqul oyog'i toyganidan tog' unguridagi chuqurlikka yiqilib tushadi. Umurtqasi qattiq shikastlanganidan yo'l yurolmay halok bo'ladi. U o'limidan oldin Hofiz Ko'ykiyga: "Armonim ichimda qoldi, taqsir. Padarimning daragini bilsam edi. Bobur shohni bir ko'rsam... Taqsir, mana shu kitobni men unga ixlos bilan tortiq etmoqchi edim. O'zim kitobat qilib edim. Bilmaysiz, taqsir, o'zim ham bilmayman, lekin nechundir xudo mening mehrimni ul zotga tushirgan. So'nggi tilagim ham, vasiyatim ham shu: bu kitobni Bobur hazratlariga eltib, duoi salomimni yetkaz gaysiz" deydi. Qissada Hofiz Ko'ykiyning Hind diyoriga borib, Bobur shoh bilan uchrashib, shogirdi usta Binoqulning vasiyatini amalga oshir gani ta'sirchan hikoya qilinadi. Hofiz Ko'ykiy ilm o'rganishga umrini bag'ishlagan, bu yo'lda cheksiz mashaqqatlar tortgan mutafakkir zotlarning mujassam siymosi sifatida taassurot uyg'otadi. Hofiz Ko'ykiy qissada dunyoning qariyb yarmini kezgan jahongashta odam, hayotning qadrini, tiriklikning nechog'li ulug' ne'mat ekanini teran anglagan, so'qqabosh, vorasta – ozod, erkin odam deb ta'riflanadi. Boshidan kechirganlari-yu kechinmalari haqiqatan uning shunday zot bo'lganligi haqida tasavvur uyg'otadi. Xayriddin Sultonov Hofiz Ko'ykiy xarakterini dastlab Binoqulning ustoziga to'g'risidagi mulohazalari orqali ta'riflanadi. Bu ta'rif quyidagicha: "Ustozi so'qqabosh, vorasta ko'ngil odam bo'lib, umri muttasil safarlarda o'tardi. U ba'zan ikki-uch yillab benom-u nishon ketar, safardan qaytgach, masjid xonaqosiga tutash hujrasida mutolaadan bosh ko'tarmay, allanarsalar yozgani yozgan edi. Binoqul bu bitiklarning nimaligini bilmas, so'ragani botinolmas, ammo ustozining yosh bo'lsa-da, ulug' odam ekanini sezardi: masjid eshigiga Toshkand, Samarqand va boshqa shahr-u kentlardan otliqlar, hashamatli soyabon aravalar tez-tez kelib turar – zarbof to'n kiyib, salobiy salla o'ragan turli-tuman basavlat kishilar Hofiz Ko'ykiyning ziyorat qilib chiqar edilar".

Hofiz Ko'ykiyning uzoq yo'l bosib, mashaqqatlar kechirib, Hind tuprog'ida shoh saroyida Bobur bilan uchrashganidan so'ng syujet voqealarida Bobur bevosita ishtirok eta boshlaydi. Qissada Boburning holati uning vatanni sog'inib yashashini ta'kidlash bilan boshlanadi. Butun asar davomida Boburning vatan sog'inchi bilan yashab o'tganligi uning ichki kechinmalari tasviri orqali gavdalanitiriladi. "Saodat sohili" qissasida Boburning qalbidagi og'riqli kechinmalar ta'sirchan gavdalanitiriladi. Bobur she'riyatni sevgani, ilm-fan qadrini chuqur his qilgani uning ichki kechinmalarida ko'rsatiladi. Vatani to'g'risidagi har bir xabar Bobur xayolida o'tmishni jonlantirgani, yurt sog'inchi, u bilan hamroh bo'lgan, to'qnashgan kishilar siymosini eslatgani qissada bu tarzda ta'kidlanadi: "Abdulvohid Firog'iy yana allanarsalarni gapirar, ammo Bobur endi eshitmas – teran xayolga cho'mgan edi. "Farkat" degan so'z unga sovuq yomg'ir savalab turgan izg'irinli tunlarni, kuzak osmonida favqulodda chaqnagan chaqmoqlarni eslatdi, umrining rutubatli, hazin onlarini yodiga soldi. O'sha voqealarga qancha bo'ldi ekan? Yo rabbiy, yigirma yetti yil! Qarchig'aydek bir yigit umri! O'shanda yonida hamroh-u hamkor bo'lganlardan kimlar bor? U turli-tuman nomlarni eslashga urinarkan, ularning bari barmoq orasidan shuvillab to'kilgan qum singari xotirasi qatlaridan bir-bir sirg'alib tushayotganini sezdi. No'yon ko'kaldosh, G'ulda

Qosimbek, Xoldor, Mirshoh Qavchin, Qo'chbek... evoh, qayda ular? Qayerdalar? Barchasi endi «rahmatli»! Ba'zilarni shiddatli janglarda boshidan ayrildi, ba'zilari g'anim nayrangiga duchor bo'ldi, ayrimlarining umri qisqa ekan, ayrimlari esa... xiyonat qildi... Oqibat, o'sha kunlardan bu kun achchiq, mahzun xotiralar yodgor, xolos. Bobur alamli o'ylardan egilgan boshini ohista ko'tardi. Abdulvohid Firog'iy jimgina qo'l qovushtirib turardi".

Xayriddin Sultonov Boburning kechinmalarini tasvirlashda obrazli ifoda, tashbehlar qo'llaydi. Bu bilan uning shoirona qalbini aniq ifodalaydi. Ayni o'rinda ishlatilgan "ularning bari barmoq orasidan shuvillab to'kilgan qum singari xotirasi qatlaridan bir-bir sirg'alib tushayotganini sezdi" degan jumla Boburning xayolga botib turgan holatini aniq gavdalandiradi. Hofiz Ko'ykiy Boburga hayotda juda ko'p narsalarni ko'rgan, kechirgan, mushohada qilgan odamlarga xos muomala qiladi. Hofiz Ko'ykiy dastlabki uchrashuv chog'idayoq Boburga: "Ona vataningizdan, ko'z ochib ko'rgan viloyatlaringizdan sizlarga ko'pdan ko'p duoi salomlar keltirdim. Ota yurtimizning tabarruk yodi muborak xotirlaridan ko'tarilmagan bo'lsa kerak..." deb aytadi. U bu tarzda gap boshlash bilan Boburning kayfiyatini, vataniga, vatandoshlariga munosabatini bilmoqchi bo'ladi. Bobur ham alloma Hofiz Ko'ykiyning ko'nglidagi o'yini sezganday ovozi titrab: "Ul viloyatlarning latofatlarini kishi nechuk unutgay? Unutgan kishining ko'zlariga tiriklayin tuproq to'lmasmi?" deb javob beradi. Vatanidan ayrilgan, dushmanlari tomonidan o'z diyoridan quvib chiqarilgan Boburning o'rnida bir kishi bo'lganida u alamzadaga aylanardi va vatanini bu qadar sog'inib eslamasdi. Hofiz Ko'ykiy shuni aniqlash maqsadida ham "Ota yurtimiz"ning tabarruk yodi muborak xotiralaridan ko'tarilmagan bo'lsa kerak" deb savol beradi. Boburning vatanini sog'inib yashashini bilganidan keyin mamnun bo'lgach: "Haq so'zni aytdingiz, olampanoh. Komil inson kindik qoni to'kilmish yurti hargiz unuta olmas. Xotiringiz jam bo'lsin, olampanoh, ul diyorlarda muborak nomingizni hanuz yod eturlar. Inchunun, sizga atalmish bir omonatni topshirmoq menga qismatlig' qarz edi. – U qo'ynidan nafis saxtiyon muqovali kitobni olib, Boburga avaylab uzatdi".

Ushbu qissada Bobur xarakterining eng muhim jihati – uning doimo vatani sog'inchi bilan iztirob chekib yashagani, o'z umrini, ko'rgan-kechirganlarini taftish qilib yurgani, ilm-ma'rifatga mehr qo'ygan kishilarga g'amxo'rlik ko'rsatgani ta'sirchan tasvirlangan.

Xayriddin Sultonov qissalari asosiy qahramonlari xarakterida halollik asosiy xislat sifatida bo'rtib turadi. Ammo ularning halolligi kimlar bilandir keskin to'qnashuvlarda, murosasiz olishuvlarda emas, balki ularning ichki iztiroblari ko'rinadi. Yozuvchi qahramonlari muammolarga duch kelganida aybni boshqalardan emas, avvalo, o'zlaridan izlashadi. Bu ularning qalbidagi ziddiyatli kechinmalar tahlili orqali ko'rsatiladi. Xayriddin Sultonov asarlaridagi qahramonlar qalb kechinmalari tahlili o'quvchi e'tiborini jalb etadi. Yozuvchi qahramonlari ruhiyatini ko'rsatishni asosiy maqsadi deb biladi. Xayriddin Sultonov "Meni inson ruhiyatining cheksiz g'alayonlari qiziqtiradi" deydi.

Xayriddin Sultonov qissalarida tuyg'ulari go'zal, o'z o'tmishi, kechmishi, tevarak-atrofidagi hodisalar haqida mushohada yuritadigan ta'sirchan qahramonlar xakteri ko'rsatiladi.

REFERENCES

1. XX аср ўзбек адабиёти тарихи. 1999. Университетлар ва педагогика институтлари бакалавр ихтисослигини оловчилар учун дарслик. Н.Каримов, С.Мамажонов, Б.Назаров ва бошқалар. 2019. Тошкент: Ўқитувчи.
2. Султонов Х. 2019. Ҳақиқат жамоли. Адабий ва публицистик мақолалар. Тошкент: MASHHUR-PRESS.
3. Султонов Х. Уч юз олтмиш тўрт кун. 2019. Тошкент: “O‘zbekiston” НМИУ.
4. Султонов Х. 1988. Умр эса ўтаверади: Ҳикоялар. Тошкент: Ёш гвардия.
5. Султонов Х. 1983. Саодат соҳили. Тошкент: Адабиёт ва санъат.
6. Султонов Х. 2021. Навоий – 30. Тошкент: MASHHUR-PRESS.
7. Султонов Х. 1980. Қуёш барчага баробар. Тошкент: Адабиёт ва санъат.
8. Султонов Х. 1993. Бобурнинг тушлари: Қиссалар. Ҳикоялар, Эсселар. Тошкент: Адабиёт ва санъат.